

Onderzoek naar de vragen van morgen: kwaliteitscriteria voor practoraten

In de afgelopen jaren hebben mbo-instellingen het verrichten van praktijkgericht onderzoek omarmd¹. Veel mbo-instellingen hebben hun onderwijs verrijkt met de instelling van een of meer practoraten of oriënteren zich daarop. En daarbij wordt door de mbo-instelling samengewerkt met onderzoekers (o.a. externe lectoren uit het hbo), intern aangestelde practoren, docenten, studenten en professionals uit de beroepspraktijk.

Na de start van het eerste practoraat in 2012, is in 2015 de Stichting 'Ieder mbo een practoraat' opgericht. Vanaf 2012 heeft de beweging een flinke groei doorgemaakt. Inmiddels werken meer dan 45 practoraten aan onderzoeksagenda's van mbo-instellingen. In kwalitatieve zin versterken de practoraten het onderzoek in het mbo, en dragen bij aan kennisdeling zowel binnen de mbo-instelling (professionalisering van medewerkers) als in de arbeidspraktijk (innovatie binnen het beroepsdomein).

Door de instelling van een practoraat kan een mbo-instelling op basis van de eigen onderzoeksagenda en samen met docenten en studenten de uitvoering van het onderzoek zelf ter hand nemen. Practoraten zijn in een goede positie om onderzoekservaring en kennis te delen tussen het onderwijs en de beroepspraktijk om kwaliteitsverbetering en vernieuwing van het onderwijs te realiseren. In een practoraat wordt samen met het beroepenveld, docenten en studenten gewerkt aan innovatieve, creatieve, technologisch vernieuwende praktijken. En door docenten en studenten te betrekken bij de vraagarticulatie van het onderzoek zijn de vragen relevant en ervaren de onderwijsteams aan den lijve wat het onderzoek hen oplevert (MBO Raad, 2019).

Volgens de Kwaliteitscommissie, ingesteld door de Stichting 'Ieder Mbo een practoraat' leveren practoraten een actieve bijdrage aan de innovatiekracht van de mbo-sector. Het mbo heeft onderzoek nodig om onderbouwde keuzes te maken voor onderwijsvernieuwingen, om te anticiperen op nieuwe en geavanceerde ontwikkelingen uit de bedrijven, om cross-overs te ontwikkelen en hierop systematisch te reflecteren, gezamenlijk in de vorm van een 'extended' team kritisch van elkaar te leren, en om de oren en ogen open te houden (Manifest 'Bezig met de vragen van morgen', 2017).

Mbo-instellingen hebben de afgelopen jaren het verrichten van onderzoek omarmd, mede omdat ze deel uit maken van een Privaat Publiek Partnerschap (PPP), een Centre of Expertise (CoE) of een project bekostigd uit een Regionaal Investeringsfonds mbo (RIF-project). Practoraten spelen daarbij steeds vaker een rol.

Een practoraat dat onderzoek doet binnen het mbo is ' bezig zijn met de vragen van nu en morgen'. De practor brengt docenten bij elkaar die samen onderzoek doen in en naar verbeteringen van de dagelijkse onderwijs- en beroepspraktijk. Docenten gaan tijdens het onderzoek 'ontdekken, uitproberen en risico's nemen', waardoor hun onderzoekende houding zich al werkende ontwikkelt. Dat gaat niet vanzelf. Onderzoek en de ontwikkeling van een onderzoekende houding bij docenten vraagt om een integrale blik van het College van Bestuur, stafmedewerkers, leidinggevenden en docenten.

¹ Lectoren zijn twee decennia geleden ingesteld om de verbinding tussen onderzoek en onderwijs in het hbo te versterken, een bijdrage te leveren aan de doorwerking van onderzoekresultaten in de onderwijsprogramma's van de hogeschool en hbo-docenten te professionaliseren. Hiervoor ontvangen de hogescholen een lumpsum rijksbijdrage vanuit het ministerie van OCW. Daarnaast kunnen lectoren subsidie aanvragen via de RAAK-regeling (Regionale Aandacht en Actie voor Kenniscirculatie), NWO- en ZonMw-regelingen. Een klein deel van de lectoraten verwerft inkomsten uit opdrachtonderzoek door actieve deelname aan een publiek-privaat partnerschap (PPP), door het ontwikkelen van onderwijs- en praktijkgericht onderzoek binnen de Centres of Expertise (CoE) verbonden aan hbo-instellingen en door deelname aan Europese onderzoeksfondsen.

Onderzoekers als Aarts et al. (2019) Teurlings en Beek (2017) constateren dat het mbo behoefte heeft aan duidelijke kwaliteitscriteria voor het verrichten van praktijkgericht onderzoek. De kwaliteitscriteria dragen binnen de sector mbo bij aan verbetering van onderzoekend werken, onderzoekmatig denken, onderzoekend verbeteren en innoveren. Tegelijkertijd wordt het ontwikkelings- en innovatief potentieel bij studenten, docenten en teams vastgesteld, wordt duidelijk hoe het onderzoek in het mbo wordt verbeterd. Op langere termijn dragen de criteria bij aan een onderzoekende cultuur in het mbo (MBO Raad, 2019. Naar een gedeelde en integrale visie op onderzoek over, met en in het mbo. Woerden: MBO Raad).

Op basis van observaties van de activiteiten van practoraten constateert de Kwaliteitscommissie eveneens dat er diverse typen practoraten zijn. Zo zijn er practoraten met een algemene opdracht bijvoorbeeld actieve didactiek, of burgerschap en practoraten voor een beroepsdomein bijvoorbeeld logistiek, zorg en technologie. Daarnaast hebben de practoraten een extern georiënteerde samenwerking met het bedrijfsleven of omgekeerd vanuit het bedrijfsleven naar het beroepsdomein of mbo-instelling dus van buiten naar binnen en omgekeerd.

In de ontwikkeling van practoraten richting een professionele onderzoek- en leergemeenschap (POLG), dragen kwaliteitscriteria, die behandeld worden in dit artikel bij aan de mate waarin het practoraat binnen de beleidskeuzes van de mbo-instelling onderbouwde keuzes heeft gemaakt, systematisch en kritisch reflecteert op deze keuzes, hiervan leert en innoveert, en docenten professionaliseert.

1. Doel practoraat

Vanaf de start is het uitgangspunt geweest dat practoraten een actieve bijdrage leveren aan de innovatiekracht van de mbo-sector en het realiseren van hoogstaand onderscheidend beroepsonderwijs voor studenten, waarin ze worden voorbereid op de beroepspraktijk en het leveren van een goede bijdrage aan de samenleving. Deze bijdrage krijgt vorm in, of wordt ondersteund door onderzoek (Manifest 'Bezig met de vragen van morgen', 2017).

Practoraten vormen een innovatieve werkplaats in de school, waar inhoudelijke verkenningen plaatsvinden en praktijkgericht onderzoek wordt uitgevoerd, waar onderwijs en bedrijfsleven kennis en ervaring delen, verbinden en ontwikkelen gericht op de vernieuwing van het onderwijs (inhoud, vorm, wijze van onderwijsgeven) zodat het onderwijs aansluit bij de beroepspraktijk in en buiten de mbo-instelling.

Practoraten doen dat door:

- Kennis te verzamelen in gesprekken met stakeholders uit de onderwijs- en beroepspraktijk, hiervoor onderzoeksresultaten te gebruiken of door voort te bouwen op eerder onderzoek en samen te werken met betrokken partijen.
- Praktijkkennis te ontwikkelen door in het onderzoek de context van beroepspraktijk en de beroepsopleidingen te verbinden.
- Kennis in een docententeam en tussen opleidingen te delen, maar ook binnen de mbo-instellingen, met de beroepspraktijk en met relevante externe partners.
- Bewustzijn te creëren in onderwijsteams over mogelijke ontwikkelingen binnen het onderwijs en wat die (kunnen) betekenen voor de verbetering en vernieuwing van het onderwijs.

Voordat we de kwaliteitsgebieden en kwaliteitscriteria bespreken wil de kwaliteitscommissie nog een opmerking maken over de term praktijkgericht onderzoek. Praktijkgericht onderzoek in het mbo laat zich inkleuren door vele opvattingen. De kwaliteitscommissie denkt hierbij aan een uitgebreid en gevarieerd repertoire van methoden en aard van de gegevensverzameling. Het onderzoek laat zich karakteriseren als praktijkgericht en -gestuurd ten behoeve van onderwijs dat uiteindelijk uitmondt in kort cyclische innovaties en implementatie van vernieuwing van producten en diensten voor vooral het midden- en kleinbedrijf. Het zijn onderzoeksmethoden voor scholen om bij te dragen aan (beroeps)innovaties in de praktijk zal het mbo ook als interessante gesprekspartner en ‘critical friend’ voor de (beroeps)praktijk kunnen fungeren. Verder is er ook veel behoefte aan kwalitatief actie- en ontwerp onderzoek, gefundeerde toekomstverkenningen en fenomenologische bijdragen en narratieve verkenningen over de pedagogiek en didactiek van het leren zelf.

2. Kwaliteitsgebieden

De Kwaliteitscommissie van de Stichting Ieder mbo een practoraat heeft voor practoraten kwaliteitscriteria opgesteld. Deze zijn bedoeld als oriëntatiepunten voor het opereren en verder ontwikkelen van practoraten. De kwaliteitscriteria, die in deze paragraaf worden uitgewerkt, zijn afgeleid van een vier aandachtsgebieden die tezamen het werkgebied van practoraten omvatten.

De kwaliteitscriteria² hebben een dubbele functie. Ze zijn in de eerste plaats bedoeld als handreiking voor de practoraten zelf. Daarnaast vormen ze het analysekader van de Kwaliteitscommissie het gesprek met practoraten over waar een practoraat staat en de richting waarin het zich wil. Het gedeelde uitgangspunt is dat practoraten 'waarde' toevoegen aan enerzijds het onderwijs en de beroepspraktijk, en anderzijds aan het functioneren van de professionals en de studenten. Een tweede uitgangspunt is dat vier kwaliteitsgebieden moeten redelijkerwijs met elkaar in evenwicht moeten zijn, of worden gebracht. Het gaat uiteindelijk om de samenhang tussen alle gebieden.

2.1. Vier aandachtsgebieden

Tussenbeide assen (waarde toevoegen aan het onderwijs en de beroepspraktijk en aan het functioneren van professionals en studenten) liggen de vier aandachtsgebieden met de meest relevante kwaliteitscriteria voor een practoraat:

Innoveren, met vragen over:

- De mate waarin het practoraat verbonden is met/aan de strategische agenda van de mbo-instelling.
- De mate waarin het kernvraagstuk van het practoraat is ingebed in het werkveld, actueel is en bijdraagt aan innovatie van het onderwijs en bedrijven en maatschappelijke instellingen.
- Of, en in welke mate er sprake is van co-creatie tussen de beroepspraktijk en het onderwijs.
- Of er voldoende experimenteerruimte is om het vraagstuk te onderzoeken en verder uit te diepen.

Organiseren, met vragen over:

- De mate waarin het practoraat gepositioneerd is als herkenbare organisatie-eenheid binnen en buiten de mbo-instelling en de beroepspraktijk.
- De mate waarin het practoraat breed en diep verankerd is binnen de mbo-instelling, en waarin samenwerking met (eventuele) andere opleidingen en diensten wordt gestimuleerd.
- De mate waarin het practoraat wordt gefaciliteerd in immateriële en materiële zin.
- De mate waarin bestuur en management zich daadwerkelijk committeren aan het practoraat (managementsupport).

Professionaliseren, met vragen over:

- Zichtbare betrokkenheid van professionals (waaronder de practor) die beschouwd worden als kartrekker, aanjager van het practoraat.
- Of de professionals (waaronder de practor), die betrokken zijn en worden bij het practoraat beschikken over vernieuwende, onderzoekende en reflectieve competenties.
- Of de professionals een interactieve en verbindende werkwijze onderschrijven en uitdragen bij belanghebbenden.
- Of professionals bereid zijn bij te dragen aan excellent onderwijs of dat al doen.

Realiseren, met vragen over:

- De mate waarin de resultaten van het practoraat impact hebben voor het onderwijs en de beroepspraktijk.
- De mate waarin studenten en docenten daadwerkelijk participeren en actief zijn betrokken bij het practoraat.
- De mate waarin het practoraat zijn kennis en resultaten verspreidt binnen het onderwijs, beroepspraktijk en aan andere betrokkenen beschikbaar stelt.

² Mede geïnspireerd op het Advies werkgroep. Kwaliteit Praktijkgericht onderzoek en het lectoraat van 20 januari 2017.

- De mate waarin men intern en extern verantwoording aflegt aan alle belanghebbenden over het practoraat, opzet, middelen, resultaten en effecten.

Bovenstaande wijze van kijken maakt het mogelijk om per practoraat uitspraken te doen over sterke punten en eventuele ontwikkel- en/of aandachtspunten, om zo bij te dragen aan een stevige en waardevolle positie van een practoraat in het versterken van zowel het onderwijs als het beroep.

3. Kwaliteitscriteria voor de onderzoekscomponent in een practoraat

3a. Relevantie van het vraagstuk:

- Het vraagstuk is gebaseerd op een gedegen analyse van de maatschappelijke, beroeps-, regionale of onderwijscontext.
- Het vraagstuk is relevant voor de (toekomstige) beroepspraktijk van en het onderwijs aan mbo-studenten.
- Het vraagstuk is relevant voor de onderwijs- en beroepspraktijk en draagt bij aan innovatie van beide.
- Het vraagstuk bevordert de samenwerking (co-creatie) en wisselwerking tussen onderwijs (docenten en studenten) en beroepspraktijk/werkveld.
- Het vraagstuk ordent en verdiept bestaande kennis of beoogt nieuwe kennis te produceren.
- Het vraagstuk betreft of bouwt verder op resultaten uit professioneel en wetenschappelijk onderzoek (contact met relevante collega – onderzoekers).
- Het vraagstuk kan rekenen op aantoonbare bestuurlijke betrokkenheid, aandacht en ondersteuning.

3b. Praktische relevantie:

- Het onderzoek beoogt een verandering in de huidige onderwijssituatie te bewerkstelligen, bestaande (onderwijs of beroeps) praktijken te doorbreken en/of nieuwe praktijken te ontwikkelen.
- Het onderzoek werkt door naar (delen van) het onderwijs, de beroepspraktijk, arbeidsmarkt en samenleving.
- Het onderzoek is uitvoerbaar gezien inzet, betrokkenheid partners, middelen en gegeven tijdspad.
- Het onderzoek werkt door naar alle lagen binnen het beroepsonderwijs en draagt bij aan professionalisering van docenten en stakeholders.
- Het onderzoek levert resultaten op, die toepasbaar/buikbaar zijn voor beroepspraktijk, vakgebied, opleiding of onderwijs.
- Het onderzoek levert resultaten op, die overdraagbaar zijn naar andere contexten en bijdrage aan kennisontwikkeling binnen het onderzoeksdomein, de beroepsopleidingen en het vakgebied.

3c. Methodische grondigheid:

- Een onderzoeksplan geeft richting aan het practoraat/onderzoek.
- De uitwerking van het onderzoeksvragen is afgebakend op het kennisdomein van het practoraat, scherp/duidelijk geformuleerd en functioneel voor de onderwijspraktijk.
- Het onderzoek is navolgbaar, beschrijft onderzoeksmethode, werkwijze en interventies.
- Praktijk in onderzoek is herkenbaar voor het beroepsonderwijs en de beroepsopleidingen.
- Onderzoeksvragen zijn ingebed in bestaande kennis en bouwen daarop voort.
- Beoogde resultaten zijn valide en betrouwbaar.

3d. Keuze van onderzoeksmethodiek:

- De gekozen onderzoeksmethodiek past bij het doel en de context van het praktijkgericht onderzoek en de focus van de methodiek richt zich op uitzoeken/ordenen en onderzoeken van activiteiten die in het mbo plaatsvinden.
- De onderzoeksmethodiek is herkenbaar in de zin van het hanteren van specifieke methoden of een combinatie van onderzoeksmethoden, kwalitatief en kwantitatief;
- In de onderzoeksmethodiek komen de methodische kwaliteit en een procesmatige benadering van de samenwerking van de 'onderzoeker(s)' en docenten (onderzoekende houding) en studenten samen. De gekozen onderzoeksmethode komt voort uit de behoefte om onderzoek en praktijkontwikkeling/-verbetering inhoudelijk (kennistransfer) en procesmatig (docenten als mede-uitvoerders van onderzoek) te verbinden.

3e. Ethische verantwoording:

- De Onderzoekers handelen integer, onafhankelijk en onpartijdig.
- Uitvoering gebeurt zorgvuldig, inclusief het zorgvuldig vernietigen, dan wel bewaren van data.
- Uitvoering gebeurt respectvol en houdt rekening met de belangen en privacy van de betrokkenen.
- Onderzoeksresultaten zijn toegankelijk, bij voorkeur via 'open access'.

3f. Publieke verantwoording:

- Over het integrale onderzoeksproces (ieders rol in het onderzoek en de gemaakte keuzes op basis van de opbrengsten) wordt intern en extern verantwoording afgelegd aan stakeholders/ betrokkenen.
- Over de kwaliteit, middelen, resultaten en impact van het onderzoek, evenals het integrale onderzoeksproces wordt intern en extern verantwoording afgelegd aan alle stakeholders/ betrokkenen.
- De onderzoeksresultaten worden publiekelijk verspreid, gedeeld en uitgedragen.

3g. Impact van practoraat:

- Het betreft resultaten in de vorm van o.a. nieuwe producten, herziene curricula, onderwijsmiddelen, publicaties.
- Het betreft resultaten in de vorm van interpretaties door docenten, en uitgevoerd door docenten tijdens de lessen en tijdens het leerproces van de mbo-studenten in school en/ of de arbeidspraktijk.
- Het betreft resultaten in de vorm van gemeten ervaringen en resultaten van docenten en praktijkopleiders (leermeester), en de mate waarin zij zich hebben geprofessionaliseerd.
- Het betreft resultaten in de zin van concrete producten en toepassingen.

Tot slot

De geschetste vier kwaliteitsgebieden met specifiek geformuleerde kwaliteitscriteria zijn bedoeld als handreiking voor de practoraten om de kwaliteit van hun onderzoek bespreekbaar te maken. Aldus vormen de vier kwaliteitsgebieden een beschrijvend kader om enerzijds de context van de mbo-instellingen, en anderzijds de relevante input- en procesindicatoren van een practoraat in beeld te brengen. Input- en procesfactoren leiden tot diverse opbrengsten van het practoraat. Bijvoorbeeld in de vorm van prestaties (producten) of van leerprocessen (informele en formele leerprocessen in de vorm van professionalisering van docenten, studenten en medewerkers uit het werkveld).

De wetenschappelijke bijdrage van het onderzoek van het practoraat is niet zondermeer te plaatsen in de traditie van onderzoek dat binnen hogescholen en universiteiten wordt verricht. En de

onderzoekers werkzaam in het mbo, hbo en wo zijn niet elkaars concurrenten, maar vullen elkaar aan. De Stichting 'Ieder mbo een practoraat' pleit voor een effectieve en duurzame kennisinfrastructuur voor het gehele beroepsonderwijs. Belangrijk is dat kennis voor het beroepsonderwijs toegankelijk, toepasbaar en betrouwbaar is en gebaseerd op gelijkwaardige samenwerkingsrelaties tussen practoren in de mbo-sector, als tussen practoren, lectoren en hoogleraren beroepsonderwijs.

De kwaliteitsgebieden van de Stichting 'Ieder mbo een practoraat' zijn bedoeld om systematisch te reflecteren op het onderzoek van practoraten. De systematische reflectie heeft betrekking op de wijze waarop processen, veranderende condities, interventies en systemen binnen een practoraat op elkaar inwerken en invloed hebben op de actoren van het practoraat (docenten, studenten, praktijkbegeleiders en schoolleiders). Zo'n diepgaande reflectie levert per kwaliteitsgebied betekenisvolle inzichten op die bijdragen aan het praktisch verbeteren van het onderzoek binnen het practoraat, en op langere termijn op verduurzaming van onderzoek binnen de mbo-instelling.

Op basis van de ervaringen van de kwaliteitscommissie van de Stichting 'Ieder mbo een practoraat' wordt geconstateerd dat het onderzoek van de practoraten systematisch is vervlochten met de onderwijs- en beroepspraktijk. De vraagstelling van het practoraat verbindt beide praktijken en is ingebed in de regionaal maatschappelijke context en het onderwijsbeleid van de mbo-instelling. Op basis van de eerder beschreven kwaliteitsgebieden wordt in open interactie tussen de kwaliteitscommissie en practoraat gecommuniceerd, worden inzichten gedeeld en wordt op basis van deze kwaliteitsgebieden en -indicatoren geprobeerd een antwoord te vinden op de vragen van morgen. De beschreven kwaliteitsgebieden en -criteria bieden hiervoor een waardevol kader!

Auteurs:

De leden van de kwaliteitscommissie van de Stichting Ieder mbo een practoraat:

- *Ronald Stevens*
- *Hans Koole*
- *Marc van der Meer*
- *Henk Ritzen*
- *Anneke Westerhuis*

Bijlage 1: Referenties

Aarts, R., Hulsker, J., en Imants J. (2019). School- en onderzoekspraktijk. [Www.script-onderzoek.nl](http://www.script-onderzoek.nl).

Admiraal, W., Smit, B., & Zwart, R. (2012). Academisch docentschap in het basis- en voortgezet onderwijs: Aard en betekenis van onderzoek van docenten naar hun onderwijspraktijk. Eindrapportage van project 411.11.691 In opdracht van de Programmaraad Onderwijsonderzoek (PROO) van de Nederlandse organisatie voor Wetenschappelijke Onderzoek (NWO)

Aken, J. van, & Andriessen, D. (2011). Handboek ontwerpgericht wetenschappelijk onderzoek: Wetenschap met effect. Amsterdam: Boom/Lemma.

Andriessen, D. (2014). Praktisch Relevant en Methodisch Grondig? Dimensies van Onderzoek in het HBO. Openbare Les. Utrecht: Hogeschool Utrecht.

Forum voor Praktijkgericht onderzoek (2012). Forum voor Praktijkgericht onderzoek. Bouwstenen voor de lector. Den Haag; Vereniging Hogescholen.

HBO Raad (2011). Kenmerken, randvoorwaarden en criteria van Praktijkgericht Onderzoek. Den Haag: HBO Raad.

Heikkinen, H. L., de Jong, F. P., & Vanderlinde, R. (2016). What is (good) practitioner research? *Vocations and Learning*, 9(1), 1-19.

Hooge, E.H., Janssen, S.K., Look, van K., Moolenaar, N. & Slegers, P. (2015). Bestuurlijk vermogen in het primair onderwijs. Mensen verbinden en inhoudelijk op een lijn krijgen om adequaat te sturen op onderwijskwaliteit. Tilburg: TIAS School for Business and Society, Tilburg University.

Kwaliteitscommissie 'Ieder mbo een practoraat' (2018). Verslag aan het bestuur. Amsterdam: Mediacollege.

Martens, R., Kessels, J., De Laat, M. F., & Ros, A. (2012). Praktijkgericht wetenschappelijk onderzoek. Onderzoeksmanifest. Heerlen: LOOK - Open Universiteit Nederland.

MBO Raad (2019). Naar een gedeelde en integrale visie op onderzoek over, met en in het mbo. Woerden: MBO Raad.

Meer M. van der (2014), Vakmensen en bewust vertrouwen, Inaugurele rede Tilburg Law School

Meer, M. van der, & E. Verheijen (2018). De blik van buiten: de kennisinfrastructuur en professionalisering van het middelbaar beroepsonderwijs. Een analyse van vier sectoren. 's-Hertogenbosch: echo.

Meer, M. van der, Scheerens J. en Stevens R. (2018). Practoraten: Impuls in het mbo. Science Guide (<https://www.scienceguide.nl/2018/06/practoraten-in-het-mbo-eeen-impuls-voor-onderwijskwaliteit/>)

Meijer, P., Meirink, J., Lockhorst, D., & Oolbekkink-Marchand, H. (2010). (Leren) onderzoeken door docenten in het voortgezet onderwijs. *Pedagogische Studiën*, 87(4), 232-252.

Oolbekkink, H., Van der Steen, J., & Nijveldt, M. (2014). A study of the quality of practitioner research in secondary education: impact on teachers and school development. *Educational Action Research*, 22(1), 122-139.

Ros, A. (2015). *Organisatie van praktijkonderzoek in de school*. Kwaliteitsreeks van het Steunpunt Opleidingsscholen van de PO Raad en de VO-raad.

Ros, A., Amsing, M., Ter Beek, A., Beek, S., Hessing, R., Timmermans, R., & Vermeulen, M. (2013). *Gebruik van onderwijsonderzoek door scholen. Onderzoek naar de invloed van praktijkgericht onderzoek op schoolontwikkeling*. 's-Hertogenbosch: KPC Groep.

Stichting Ieder mbo een practoraat (2018). *De beweging krijgt richting*. Amsterdam: Mediacollege.

Teurlings, C., Beek, S. (2016). *Impactstudie kortlopend praktijkgericht onderwijsonderzoek: bevindingen en conclusies in opdracht van het NRO (projectnummer 405-16-529)*. Publieksversie. Den Haag: NRO.

Thijs, A. & Akker, J., van den (2009). *Leerplan in ontwikkeling*. Enschede: SLO.

Vrijnsen – de Corte, M. (2012). *Researching the Teacher - Researcher. Practice-based research in Dutch professional development schools*. Proefschrift. Eindhoven: Eindhoven School of Education.

Wassink, H. (2016). *Zinvol onderwijsonderzoek: niet antwoorden maar vragen*. Opgehaald 3 maart 2019 via <https://onderzoekonderwijs.net/2016/01/28/zinvol-onderwijsonderzoek-niet-antwoorden-maar-vragen/>

Zwart, R., Smit, B., & Admiraal, W. (2015). "Docentonderzoek nader bekeken: een reviewstudie naar de aard en betekenis van onderzoek door docenten. *Pedagogische Studiën*, 92: 131–248.